

УДК: 347.98 (477)

*Шевченко О.М.
ст. викладач кафедри цивільного права
юридичного факультету ЗНУ*

*Бондаренко А.В.
студентка 3-го курсу
юридичного факультету ЗНУ*

СУДОВИЙ НАКАЗ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

01 вересня 2005 року набрав чинності новий Цивільно процесуальний кодекс України (далі - ЦПК), який був прийнятий 18 березня 2004 року [1]. Його поява - це надзвичайно важливий факт того, що судова реформа в Україні не просто існує, а надзвичайно швидко набирає оберти.

Новий ЦПК [2] передбачає такі види провадження у суді першої інстанції:

- Наказне
- Позовне
- Окреме

Однією з найпрогресивніших новел нового ЦПК є наказове провадження, з яким, до вступу нового цивільного законодавства в дію, ми були знайомі лише з досвіду Росії, Білорусі, Франції, Німеччини та інших країн світу, які вже досить тривалий час використовують цю процедуру. Наказне провадження - це новітній правовий механізм захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб, це спрощений порядок розгляду цивільних справ.

Сьогоднішній досвід функціонування інституту судового наказу у правових системах різних країн, свідчить про його незаперечну перевагу перед іншими формами судочинства. Так, за повідомленням Німецького фонду міжнародного правового співробітництва, судами Німеччини у 1996 році розглянуто 8 млн. 140 тис. цивільних справ на підставі судового наказу, що майже вчетверо більше, ніж розглянуто за цей період справ в позовному

провадженні [3].

Інститут судового наказу має широке застосування в судочинстві дореволюційної Росії, зокрема його замінив застосування регулював Статут цивільного судочинства 1864 року. [4]

У Російській Федерації до інституту судового наказу звернулись у 1995 році, квівши до ЦПК нову главу "Судовий наказ". Знайшло наказове провадження своє місце і у введеному в дію з 1 лютого 2003 року новому ЦПК Росії. Відповідно до ст 121 ЦПК РФ судовий наказ - це судова постановка, яка постановлена суддею одноособово на підставі заяви про стягнення грошових сум, про вилучення рухомого майна боржника за вимогами нотаріально удостоверених угод (ст. 122 ЦПК РФ) [5]. Судовий наказ видається суддею за вимогами, основанийми на угодах, оформлених у простій письмовій формі, за вимогами, які ґрунтуються на здійсненні нотаріусом протесту векселя в неплатежі, неакцепті і недарованому акцепті, за вимогами по стягненню аліментів на неповнолітніх дітей, не пов'язаних з встановленням чи оспорюванням батьківства, стягненню по несплаті податків та інших обов'язкових платежів, нарахованій але не сплаченій заробітній платі, коштів, втрачених на розшук відповідача чи боржника, його майна, дитини. У Російській Федерації із загальної кількості розглянутих справ судовими наказами закінчуються приблизно 30%. До речі, якщо б хоч третя частина справ, які надійдуть

у суди України, розглядалась суддями у наказовому провадженні, то це б могло дати можливість спрогнозувати ту необхідну кількість суддів з науковим обґрунтуванням їхнього навантаження (донині це ніколи не робилось ні в Україні, ні в інших країнах СНД), що, в свою чергу, дало б реальне бюджетне фінансування судової системи [6].

Аналогічним є зміст судового наказу і в цивільному процесуальному кодексі Німеччини, який передбачає звернення до суду в порядку спрощеного процесу на підставі письмових доказів та вексельного процесу, що передбачає існування грошових вимог, вексельного або чекового платежу [7].

Наказне провадження та судовий наказ, який є результатом такого провадження, регламентується розділом другим нового ЦПК України.

Як вважає колишній Голова комітету з питань правової політики В. Онопченко, такий спосіб розгляду деяких цивільних справ дозволяє розвантажити суди шляхом звільнення їх від необхідності проведення складної цивільно - процесуальної процедури, тобто без позачергових сторін, затребування всіх доказів, що, безумовно, економить і час, і кошти суду та учасників цивільного процесу [8].

При визначенні правової природи судового наказу простежується тісний взаємозв'язок цивільного процесу і виконавчого провадження, зокрема сукупність правових норм, що регулюють відносини між судом, з одного боку, та заявником (кредитором), боржником - з іншого, які виникають при видачі судового наказу та є інститутом цивільного процесуального права, а регулювання правовідносин, пов'язаних з примусовим виконанням судового наказу, здійснюється нормами законодавства про виконавче провадження.

Однак у судового наказу при цьому є особливість, що відокремлює його від інших судових актів, оскільки він одночасно є як актом, що постановляється органом судової влади та є процесуальним документом, так і виконавчим документом, що виконується органами державної виконавчої служби відповідно до процедури виконавчого провадження.

Подібним документом суду є лише ухвала про забезпечення позову (за п. 1 ст. 152 нового ЦПК України - накладення арешту на майно або грошові кошти, що належать відповідачеві та знаходяться у нього або інших осіб), що також є одночасно як підставою для виконання, так і виконавчим документом [9]. Однак, на відміну від судового наказу, відповідна ухвала постановляється до

внесення судом рішення, вона має особливості виконання та не завжди тягне за собою продовження виконавчих дій і не є остаточною.

При визначенні цього питання заслуговує на увагу законодавче визначення судового наказу, що у ст. 95 ЦПК України представлено в такому вигляді: судовий наказ є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів або вилучення майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги [10]. З цим визначенням неможливо погодитись, оскільки поняття "судового наказу" і поняття "судового рішення" не збігаються. Вони мають різний зміст і різне значення.

Не на юристь визначення судового наказу у ст. 95 ЦПК України є і порівняння з поняттям судового наказу в ЦПК РФ. Так, згідно із ст. 125 ЦПК РФ судовий наказ - це постанова судді, винесена за заявою кредитора про стягнення грошових сум або про вилучення рухомого майна від боржника.

З викладеного випливає, що судовий наказ є постановою судді, тому з прийняттям нового ЦПК України теоретичне поняття "постанова суду" розширюється і включає такі види судових актів:

- рішення суду,
- ухвала суду,
- судовий наказ.

Характеризуючи судовий наказ, можна виділити такі його ознаки

- судовий наказ є судовою постановою, що видається суддею одноособово;
- судовий наказ видається у спрощеному порядку без розгляду справи по суті;
- судовий наказ видається за доказами, наданими лише однією зі сторін (стягувачем);
- судовий наказ виноситься з вимог, які можна назвати безспірними. В даному випадку уточненням підлягає той аспект, що спір між стягувачем та боржником існує, оскільки стягувач звертається до суду із заявою про видачу судового наказу, однак докази правочину для суду є безспірними, надані стягувачем докази достатні для вирішення справи в порядку наказного провадження, інакше спір підлягав би вирішенню за правилами позовного провадження;
- судовий наказ видається при наявності певних умов:
- надання стягувачем разом із заявою про видачу судового наказу всіх доказів, що підтверджують зобов'язання боржника, з копіями наданих документів відповідно до кількості боржників;
- надані суду документи дають вичерпні

відомості щодо обставин справи та свідчать про відсутність спору про право;

- заявлені стягувачем вимоги не викликають заперечень з боку боржника.[12] Як і судові рішення, судовий наказ є постановою судді, який ліквідує спір між сторонами та може бути виконаний примусово органами державної виконавчої служби в разі його добровільного невиконання. Однак порівняно із судовим рішенням судовий наказ має ряд суттєвих відмінностей, які поділяються за певними критеріями.

За характером заявлених вимог судові рішення ухвалюється з будь-якої цивільної справи позовного або окремого провадження, в якому вкладається владне судження суду з будь-якої заявленої позивачем вимога. Зважаючи на те, що ми заперечуємо передбачену ЦПК України невчерпність підстав для видачі судового наказу, у наказному провадженні вирішується обмежене законом коло вимог, передбачених ст 96 ЦПК України [13], що означає неможливість видачі судового наказу в інших випадках.

За порядком дослідження доказів судові рішення виносяться після судового засідання, де сторони та інші особи, які беруть участь у справі, в силу принципу диспозитивності розпоряджались своїми процесуальними правами, в якому надавалися та досліджувалися докази (пояснення сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, висновок експерта тощо), в якому особи, які беруть участь у справі, виступали в судових дебатах і в якому здійснювалося повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Судовий наказ видається на підставі ознайомлення судді з наданими документами. На сьогодні, двоє цієї статті було прилучено [14].

За процесуальним порядком розгляду судові рішення ухвалюється судом як результат змагальної форми процесу, з дотриманням принципів пласності та відкритості судового розгляду, де кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень. Судовий наказ видається без судового засідання, тобто без розгляду справи по суті, без виклику стягувача та боржника та на підставі письмових документів [15].

За ознакою обґрунтованості судові рішення повинно бути мотивованим. Зокрема, в мотивувальній частині судового рішення зазначаються обставини, встановлені судом, і правовідносини, визначені відповідно до них, мотиви, з яких суд вважає встановленою наявність або відсутність фактів, якіми

обґрунтовувалися вимоги чи заперечення, бере до уваги або відхиляє докази, застосовує зазначені в рішенні нормативно-правові акти, визначає порушені, не визнані або оспорені права, свободи чи інтереси, за захистом яких особа звернулася до суду, а якщо були, то ким. Судовий наказ, на відміну від судового рішення, не мотивується, а лише містить модель поведінки боржника, тобто зобов'язання виконати певні дії.

За порядком ухвалення. Рішення суду ухвалюється, оформлюється та підписується в нарадчій кімнаті та проголошується прилюдно. При цьому головуючий роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження. Щодо видачі судового наказу встановлюється більш спрощена процедура, що не вимагає дотримання зазначених вимог.

За часом набрання законної сили. Рішення суду набирає законної сили після закінчення строку подання заяви про апеляційне оскарження, якщо заяву про апеляційне оскарження не було подано. За новими правилами ЦПК України порядок оскарження судового рішення ускладнено встановленням двох-етапного оскарження рішення суду: спочатку подається заява про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції протягом десяти днів із дня проголошення рішення, а за нею подається апеляційна скарга протягом двадцяти днів після подання зазначеної заяви. Якщо заяву про апеляційне оскарження було подано, але апеляційна скарга не була подана у встановлений законом строк, рішення суду набирає законної сили після закінчення цього строку.

У разі подання апеляційної скарги рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом [16].

Судовий наказ набирає законної сили протягом трьох днів у разі ненадскасування заяви від боржника після закінчення строку на її подання (10 днів із дня отримання боржником копії судового наказу) та за наявності даних про отримання боржником копії наказу, після чого суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання [17].

За юридичною силою. Після проголошення рішення суд, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення. Це віднесено до повноважень суду вищої інстанції та лише в разі оскарження рішення. Судовий наказ, навпаки, може бути скасований судом, що його видав, за заявою боржника в разі заперечення проти вимог стягувача, про що судом постановляється ухвала.

За порядком оскарження. Судове рішення може бути оскаржене з підстав та в порядку передбаченому законом. Судовий наказ може лише оспорюватися, після чого він підлягає обов'язковому скасуванню, про що судом постановляється ухвала. В ухвалі про скасування судового наказу суд одночасно роз'яснює, що заявлені стягувачем вимоги можуть бути розглянуті в позовному провадженні з додержанням загальних правил щодо пред'явлення позову [18].

За змістом. Якщо розглядати судове рішення як процесуальний документ, то воно складається із вступної, описової, мотивувальної та резолютивної частини. Судовий наказ складається лише з вступної та резолютивної частини [19].

За суб'єктивним складом. Термінологія щодо стягувача і боржника як сторін наказного провадження була запозичена з виконавчого провадження, де ст. 11 Закону України "Про виконавче провадження" від 21.04.1999 р. № 606-XIV [20] визначає стягувача як фізичну або юридичну особу, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ, а боржника - як фізичну або юридичну особу, яка зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення.

Отже, в наказному провадженні стягувачем є особа, якій належить право вимоги і яка звертається до суду із заявою про видачу судового наказу, а боржником - особа, з якої стягувач просить здійснити стягнення. Застосування поняття "заявник" пояснюється не помилкою законодавця, а тим, що особа, яка звертається до суду із заявою про видачу судового наказу, набуде процесуального становища стягувача лише в разі прийняття заяви про видачу судового наказу і, навпаки, не стане ним в разі відмови судом в прийнятті заяви про видачу судового наказу або в разі залишення її без руку та повернення заявнику [21].

Досить спірною, на нашу думку, є редакція п. 3 ч. 2 ст. 98 ЦПК України, де зазначено, що в заяві про видачу судового наказу повинні бути зазначені вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються. [22] Наказне провадження є спрощеною процедурою, де сторонам не потрібно здійснювати доказування та визначати його предмет, адже саме цим реквізитом з'ява про видачу судового наказу має відрізнятися від позовної заяви, до якої пред'являються вимоги не лише зазначення змісту позовних вимог, а й викладу обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, та зазначення

доказів, що підтверджують можливу обставину, наявність підстав для звільнення від доказування (ст. 119 ЦПК України) [23].

За зверненням до виконання. Судове рішення є підставою до виконання, і на підставі судового рішення, що набрало законної сили (за винятком випадків негайного виконання рішення) видається виконавчий лист, що є виконавчим документом. Разом із тим з редакції розділу другого "Наказне провадження" випливає висновок про те, що судовий наказ є виконавчим документом. Про це свідчить ч. 2 ст. 103 ЦПК України, де зазначено, що "судовий наказ має відповідати вимогам до виконавчого документа", встановленим Законом України "Про виконавче провадження", ч. 2 ст. 95 ЦПК України - "судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у порядку встановленому законом", а також ст. 105 ЦПК України, згідно з якою суд видає судовий наказ стягувачеві для пред'явлення до виконання. Однак такий висновок є лише теоретичним, і для виконання судового наказу за правилами виконавчого провадження в ЦПК України повинне міститися чітко сформульоване положення, що судовий наказ є виконавчим документом. Крім того, у зв'язку із з'явленням нового виконавчого документа та з метою дотримання законності процесуального порядку відкриття виконавчого провадження виникає необхідність внесення доповнень до ст. 181 "Виконавчі документи", а також до ст. 3 "Рішення, що підлягають виконанню державною виконавчою службою" Закону України "Про виконавче провадження". Новий ЦПК України в своїх "Перехідних положеннях" не згадує про таку необхідність.

Таким чином, судовий наказ можна визначити як немотивовану постанову суду, що видається в передбачених законом випадках, без розгляду справи по суті, на підставі наданих заявником документів за умови відсутності заперечень з боку боржника з метою захисту порушених прав та інтересів фізичних або юридичних осіб [24].

З усього вище зазначеного можна зробити лише один висновок, про те, що введення в цивільне судочинство нового виду провадження, такого як наказове провадження може позитивно торкнутися не лише аспектів самого розгляду справ (вони будуть розглядатися набагато швидше), а й позитивно сказатися на соціальній захищеності суддіє (більше справ з наказного провадження - більше вільного часу). До того ж, це може

позитивно відбитися на все більшому поглибленню принципу незалежності суддів. Будемо сподіватися на те, що відсутність потреби у поясненні сторін та доказів від сторін зменшить можливість застосування щодо них методів будь-якого впливу на рішення судді. Але, не менш важливим є те, що це зможе заощадити державні кошти та й кошти сторін по справі.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ:

- [1] ЦПК України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Урядовий кур'єр. - 2004. - Листопад. - № 130
- [2] Там само. - другий, третій, четвертий розділи
- [3] Шевчук П.І. Судовий наказ у цивільному судочинстві // Право України. - 1998. - № 5
- [4] Ясенок М. Судовий наказ у цивільному судочинстві // Підприємництво, господарство і право. - 2004. - № 2
- [5] Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. - М., 2003
- [6] Ясенок М. Судовий наказ у цивільному судочинстві // Підприємництво, господарство і право. - 2004. - № 2
- [7] Там само
- [8] Інтерв'ю з В. Онопенком // Юридичний вісник України. - 2004. - № 15 (459)
- [9] ЦПК України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Урядовий кур'єр. - 2004. - Листопад. - № 130. - ст. 152
- [10] Там само. - ст. 95
- [11] Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. - М., 2003. - ст. 1251
- [12] Щербак С. Суть судового наказу // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 6
- [13] ЦПК України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Урядовий кур'єр. - 2004. - Листопад. - № 130. - ст. 96
- [14] Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України" від 08.09.2005 // Урядовий кур'єр. - 23.09.05
- [15] ЦПК України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Урядовий кур'єр. - 2004. - Листопад. - № 130. - ст. 102
- [16] Там само. - ст. 88
- [17] Там само. - ст. 105
- [18] Щербак С. Суть судового наказу // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 6
- [19] Там само
- [20] Закон України "Про визначення провадження" від 21.04.1999 № 606-XIV // ВВР України. - 1999. - № 24
- [21] Щербак С. Суть судового наказу // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 6
- [22] ЦПК України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // Урядовий кур'єр. - 2004. - Листопад. - № 130. - ст. 98
- [23] Там само. - ст. 119
- [24] Щербак С. Суть судового наказу // Підприємництво, господарство і право. - 2005. - № 6